

dem omnino abolitam fuisse. Evangelica enim dogmata, et sapiens atque efficax Ecclesiae longanimitas hoc tandem perfecerunt, ut non solum crudelium dominorum arbitria, quae in servos, tamquam in bruta animalia, apud ethnicos ubique invaluerant, omnino deleta sint, verum etiam aut ad domesticum famulatum mancipiorum fortuna redacta, aut prorsus sublata sit¹. Neque, nisi Ecclesiae sollicitudine et auctoritate, Nigritarum commercia a sordidissimis Europae mercatoribus inducta tamquam execranda habita fuerunt².

CAPVT II.

De societate civili

52. Ex societatibus coniugali, paterna, et herili completa notio societatis familiaris coalescit. At vero familiae ab se invicem seiunctae pares non sunt, ut omnibus humanae vitae indigentis plane provideant, multoque minus ut ad perfectionem, ad quam homo tendit, perveniant; haec enim sine multorum collatis simul consiliis et laboribus obtineri non potest. Oportet igitur ut plures familiae auxilium mutuo sibi conferant, ac proinde inter se consocientur, ut bonum omnibus commune acquirant. Et quoniam opinandi, agendique libertas, atque dissimilitudo animorum, et imprudentia voluntates ac vires patrumfamilias distrahit, opus est alicuius imperio, quo illae uniantur, atque ita finem communem obtineant³. Inde existit *societas civilis*, seu a voce

ratio praescripta erat, qua cum viatico rebusque necessariis dimitterentur.

¹ Vid. Balmes, *Il Protestantismo paragonato col Cattolismo* etc. (trad.), t. I, c. XV-XIX, p. 139 sqq; ibid., Appendice I, p. 397-416, ed. cit. Cf etiam Leymaire, *Journal des Économistes*, n. août et octobre 1857, et Cochin, *L'abolition de l'esclavage*, 3 part., liv. X, Intro., Paris 1861.

² Vid. Roberti, *Lettera sopra il trattamento de' Negri*. In turpe illud commercium extant Litterae Apostolicae Summorum Pontificum Pii II, die 7 octobris an. 1462, Pauli III, 29 maii 1537, Urbani VIII, 22 aprilis 1639, Benedicti XIV, 20 dec. 1741, Pii VII postulationes ad principes. Quae sapientissima decreta complectens, Gregorius XVI in Litteris Apostolicis *De nigritarum commercio non exercendo*, die 3 decembris 1839, sua auctoritate validius confirmavit.

³ Cf p. 87-88.

graeca *πολις*, *politica*: « Sicut homo est pars domus, ita domus est pars civitatis¹ ». Et alibi: « Constituitur communitas civitatis ex multis personis, et eius bonum per multiplices actiones procuratur² ». Definitur proinde societas civilis secundum Aristotelem: Perfecta societas multorum virorum habens cumulum omnibus sufficientem non tantum ad vivendum, sed etiam ad bene vivendum³, seu familiarum congregatio, quae sub auctoritate supremæ alicuius potestatis in hoc, quod securius et felicius vitam ducant, conspirant. Hinc s. Thomas: « Hi soli partes sunt multitudinis congregatae, qui sibi invicem communicant in bene vivendo. Si enim propter solum vivere homines convenirent, animalia, et servi essent pars aliqua congregationis civilis. Si vero propter acquirendas divitias, omnes simul negotiantes ad unam civitatem pertinerent: sicut videmus eos solos sub una multitudine computari, qui sub eisdem legibus, et eodem regimine diriguntur ad bene vivendum⁴ ». Porro haec societas inter societates perpetuas, ut diximus⁵, adnumeratur; siquidem « nec ad hoc instituitur, quod aliquo tempore modico duret, sed quod omni tempore perseveret per civium successionem⁶ ». Ad huiusce societatis originem, finem, ad quem destinatur, potestatem, a qua regitur, nexum, quem cum religione habet, relationes, quibus una cum altera colligatur, aliaque his affinia explicanda caput istud instituitur: quae profecto hac praesertim aetate, qua nequam homines socialem ordinem funditus evertere conantur, studiose sunt discutienda.

ART. I. De societatis civilis origine, et in primis hanc a natura repetendam esse ostenditur

53. Societatis civilis originem explicaturi, in primis hominem ex natura sua ad hanc societatem destinari demonstrabimus: deinde oppositas refellemus sententias: denique modum, quo naturalis sit civilis societas, definiemus.

¹ 1^a 2^{ae}, q. XC, a. 3 ad 3.

² 1^a 2^{ae}, q. XCVI, a. 1 c. Et s. Augustinus: « Populus est coetus multitudinis rationalis, rerum, quas diligit, concordi communionem sociatus »; *De Civ. Dei*, lib. XIX, c. 24.

³ *Polit.*, lib. III, c. 1, p. 521, *Opp.* t. I, ed. cit.

⁴ *De Regim. Princ.*, lib. I, c. 14.

⁵ P. 88. — ⁶ 1^a 2^{ae}, q. XCVI, a. 1 c.

Prop. *Homo ex natura ad societatem est ordinatus.*

Prob. Homo ab ipsa natura ordinatur ad propriam vitam conservandam, atque ad facultates suas evolvendas, et perficiendas. Atqui haec sine societate obtineri nequeunt. Ergo.

54. Praestat hoc argumentum verbis s. Thomae enucleare: « Aliis animalibus natura praeparavit tegumenta pilorum, defensionem, ut dentes, cornua, ungues, vel saltem velocitatem ad fugam. Homo autem institutus est nullo horum sibi a natura praeparato, sed loco omnium data est ei ratio, per quam sibi haec omnia officio manuum posset praeparare, ad quae omnia praeparanda unus homo per se sufficienter vitam transigere non posset. Est igitur homini naturale, quod in societate multorum vivat. Amplius, aliis animalibus insita est naturalis industria ad omnia ea, quae sunt eis utilia, vel nociva, sicut ovis naturaliter aestimat lupum inimicum: quaedam etiam animalia naturali industria cognoscunt aliquas herbas medicinales, et alia eorum vitae necessaria. Homo autem horum, quae sunt vitae suae necessaria, naturalem cognitionem habet solum in communi, quasi eo per rationem valente ex universalibus principiis ad cognitionem singulorum, quae necessaria sunt humanae vitae, pervenire. Non est autem possibile, quod unus homo ad omnia huiusmodi per suam rationem pertingat. Est igitur necessarium homini, quod in multitudine vivat, ut unus ab alio adiuvetur, et diversi diversis inveniendis per rationem occupentur, puta alius in medicina, alius in hoc, alius in alio¹ ».

55. Quod argumentum hominem non ad qualemcumque societatem, sed ad societatem civilem ordinatum esse demonstrat; siquidem haec tantum, in qua magna hominum multitudo in communi utilitate, alicuius auctoritatis ductu, procuranda convenit, ea omnia suppeditare valet, quae ad suam conservationem et perfectionem homini inserviunt. « Civitas, inquit idem sanctus Doctor, est communitas perfecta . . . quia cum omnis communicatio omnium hominum ordinatur ad aliquid necessarium vitae, illa erit perfecta communitas, quae ordinatur ad hoc, quod homo habeat sufficienter

¹ *De Regim. Princ.*, lib. I, c. 1. Cf. *Contr. Gent.*, lib. III, c. 85, n. 10.

ter quidquid est necessarium ad vitam. Talis autem communitas est civitas. Est enim de ratione civitatis, quod in ea inveniatur omnia, quae sufficiunt ad vitam humanam . . . Et propter hoc componitur ex pluribus vicis, in quorum uno exercetur ars fabrilis, in alio ars textoria, et sic de aliis. Unde manifestum est, quod civitas est communitas perfecta. Est enim primitus facta gratia vivendi, ut scilicet homines sufficienter invenirent, unde vivere possent; sed ex eius esse provenit, quod homines non solum vivant, sed quod bene vivant, in quantum per leges civitatis ordinatur vita hominum ad virtutes⁴.

56. Praeterea, homo loquela naturaliter est instructus. Ast frustra eximium hoc donum, prae aliis animalibus, inditum ei foret, nisi ad socialem vitam esset ordinatus. « Natura nihil facit frustra, quia semper operatur ad finem determinatum. Unde si natura attribuit alicui aliquid, quod est de se ordinatum ad aliquem finem, sequitur, quod ille finis datur illi rei a natura. Videmus autem, quod, cum quaedam animalia habeant vocem, solus homo super alia animalia habet loquutionem . . . Cum ergo homini datus sit sermo a natura, et sermo ordinetur ad hoc, quod homines sibi invicem communicent in utili et nocivo, iusto et iniusto, et aliis huiusmodi, sequitur, ex quo natura nihil facit frustra, quod naturaliter homines in his sibi communicent. Sed communicatio in istis facit domum, et civitatem. Igitur homo est naturaliter animal domesticum et civile² ».

57. Id ipsum sanctus Doctor ex eo probat, quod idem est ultimus finis, ad quem omnes homines naturaliter ordinantur: « Oportet enim unionem esse affectus inter eos, quibus est unus finis communis: communicant autem homines in uno ultimo fine beatitudinis, ad quem divinitus ordinantur: oportet igitur, quod uniantur homines ad invicem mutua dilectione³ », ac proinde in mutua societate; exinde enim fit, ut « iuvetur unus homo in hoc ex alio tam quantum ad cognitionem, quam etiam quantum ad effectum: iuvant enim se homines mutuo in cognitione veritatis; et unus alium provocat ad bonum, et retrahit a malo⁴ ».

¹ *In lib. I Polit.*, lect. I. — ² *Ibid.*

³ *Contr. Gent.*, lib. III, c. 117, n. 1. — ⁴ *Ibid.*, c. 128, n. 2.

58. Accedit tum naturalis ad societatem inclinatio, quam unusquisque intime experitur: siquidem nemo est, qui non amet in amicorum sinu suos dolores exonerare, vel propriam laetitiam in aliorum veluti gremium effundere non gestiat: tum status huius socialis constantia et universalitas, quae non aliunde, quam ex natura, oriri potest ¹.

59. Qua in re adnotandum est plurimum discriminis esse inter homines anti-sociales, et homines illos pietate insignes, qui totos se in antris et sylvis abdidere, ut, excusso temporalium negotiorum onere, Deo liberius servirent. Hi enim physice quidem a societate erant segregati, utpote qui habebant « naturam perfectiorem aliis hominibus communiter, ita quod per se sibi potuerint sufficere absque hominum societate, sicut fuit in Ioanne Baptista et beato Antonio eremita ² »; ast moraliter arctiori vinculo cum societate, cuius bono maxime consulebant ³, coniungebantur.

ART. II. *Adversae sententiae refelluntur*

60. Adversae autem sententiae, quae statum socialem statui naturali adscitum, atque ex hominum voluntate enatum comminiscuntur, bifariam distingui possunt: 1° in opinionem Hobbesii, aliorumque Sensismo addictorum, et in opinionem Rousseauvii. « Illud axioma, inquit Hobbesius, hominem esse animal politicum, seu ad societatem natum, a pluribus receptum, falsum est; errorque a nimis levi naturae humanae contemplatione profectus est ⁴ ». E contrario, naturalis conditio hominum est status belli omnium contra omnes, in quo singuli ad illud perpetuo intenti sint, ut alios seu vi, seu fraude, seu quovis alio modo praeoccupent. Omnes enim naturaliter ius habuerunt in omnia, ideoque cuique licuit quaevis sibi propria facere, ceteros prohibere, aliena rapere, eosque coercere, vel etiam de medio tollere, si collibuisse, et sua interesse putasset: et quoniam iura omnium in eadem et incommunicabilia bona necessario colliduntur, naturalis status debet

¹ Vid. Cousin, *Cours d'hist. de phil.*, p. I, leç. VI.

² In lib. I *Polit.*, lect. I.

³ Cf. Taparelli, *Op. cit.*, t. I, p. 2, c. 2, § 329-333, p. 132, ed. cit.

⁴ *Elem. Philos., De Cive*, c. I, § 1-2, p. 1-2, Amstelodami 1668.

esse bellum omnium in omnes ¹. At vero, cum in hoc statu, in quo omnes in alienam direptionem et caedem indesinenter incenduntur, vivere nequeant, hinc ipse amor propriae utilitatis monuit quaerendam esse pacem, et instituendam civilem societatem, qua singulorum ius in omnia circumscriberetur; atque propriae incolumitati, et bonis iam acquisitis consuleretur ².

61. Contra quam immanem sententiam haec sunt praecipua: 1° Nihil est absurdius eo, quod Hobbesius effinxit, iure omnium in omnia. Cum enim ius non sit mera potestas physica, sed potestas rationi conformis, unde cuilibet iuri, quod alter possideat, necessario respondet in altero obligatio non resistendi, nec laedendi; sequitur ut ius unius ius alterius auferat, seu ut ius unius in suo conceptu negationem iuris in quolibet alio includat. E. g., ius, quod unusquisque habet ad propriam vitam huiusque conservationem, quomodo cum iure, quo ceteri pollerent, illum laedendi, bonisque, quae sua fecit, potiendi consistere poterit? Igitur ius omnium in omnia idem significat, ac ius nullius in aliquid.

2° Status violentus non potest quidem esse naturalis: atqui violentus est status belli; siquidem qui alium bello petit, vi illum oppugnare conatur. Ergo status belli, quem Hobbesius comminiscitur, nequit tamquam homini naturalis assignari.

3° « Omne appetens appetit pacem, in quantum scilicet omne appetens appetit tranquille, et sine impedimento pervenire ad id, quod appetit: in quo consistit ratio pacis ⁴ ». Quinimmo, observante s. Augustino, « pacis intentione ge-

¹ Thomasius statum naturalem hominis in quadam mixtione belli et pacis reponit, ita tamen, ut bellum supra pacem potiore locum habeat. « Status naturalis, inquit, hominum omnium, accurate loquendo, nec status belli est, nec pacis, sed confusum chaos ex utroque; plus tamen participans de statu belli, quam de statu pacis » (In *Fundam. Iuris nat. et gent.*, lib. X, c. 3, § 55). Pufendorfius « nullum, ait, homine animal ferocius, aut indomitum magis, quod in plura vitia, pacem societatis perturbare apta, sit proclive »; *De officio hominis et civis*, lib. II, c. 5, § 6.

² *Ibid.*, c. I, passim. — ³ 2^a 2^{ae}, q. CLXXV, a. 1 c.

⁴ *Ibid.*, q. XXIX, a. 2 c.

runtur et bella »; necnon « latrones ipsi, ut vehementius et tutius infesti sint paci ceterorum, pacem volunt habere sociorum ¹ ». Quod argumentum potest etiam hac ratione confici: Naturalis inclinatio ad bellum alteri inclinationi, quam naturaliter insitam habemus ad conservationem nostri, contraria esse non potest: quocirca cum secundum illam priorem inclinationem agunt homines, contra hanc alteram agere eodem modo non possunt, ac si illa penitus destituti forent: nam inclinatione ad conservationem nostri ita afficimur, ut numquam ea a nobis exui possit. Igitur semel ac secundum illam priorem inclinationem agant homines, et bellum inferant aliis, adiutores sibi naturaliter quaerant oportet. Hac enim una ratione conservationi suae vitae aliquo modo consulere possunt, vel singulariter cum uno bellum gerant, vel simul cum pluribus, prout ab hac fictitia inclinatione impellendi videntur. Quapropter etiam in hoc turpissimo statu semper superest societati locus.

4° « Ad hoc, quod aliquod bellum sit iustum, tria requiruntur. Primo quidem auctoritas principis, cuius mandato bellum est gerendum . . . Secundo requiritur causa iusta; ut scilicet illi, qui impugnantur, propter aliquam culpam impugnationem mereantur. . . Tertio requiritur, ut sit intentio bellantium recta; qua scilicet intenditur vel ut bonum promoveatur, vel ut malum vitetur ² ». At vero in bello omnium contra omnes haec omnino desunt; siquidem, ne de aliis dicamus, iusta causa ex utraque parte adesse nequit. Ergo statum mutui belli tamquam homini naturalem ponere idem est ac illud maximum asserere absurdum, hominem scilicet ad id, quod iniquum est, a natura ordinari.

5° Dubitari nequit, quin status homini naturalis consentaneus sit oporteat rectae rationi, ordinem servari iubenti, qui in eo consistit, quod cupiditates domantur, ita ut sensus rationi, haec autem Deo subiiciatur ³. Atqui hic ordo in perpetuo omnium contra omnes bello haud consistere pos-

¹ *De Civ. Dei*, lib. XIX, c. 12.

² ² ² ^{ae}, q. XL, a. 1 c. Tria haec, etsi in hypothesi Hobbesiana nullam habeant vim, tamen a nobis hic sumuntur, prout communi omnium opinione probantur. — ³ Cf p. 79, part. I.

set; siquidem, ipso fatente Hobbesio, bellum illud ex *tumultu passionum* oritur. Ergo.

6° Quoniam, « similitudo est causa amoris ⁴ », homines ex eo, quod similis sunt naturae ad mutuum amorem naturaliter feruntur ²; ac proinde ad eam, quae amoris effectus est ³, mutuum unionem: huiusmodi autem inclinatio cum naturali statu, quem Hobbesius fingit, aperta fronte pugnat. Neque illud s. Augustini praetermissum volumus, nempe Deum ideo ex uno primo parente genus humanum propagari voluisse, ut mutuae concordiae vinculum hominibus commendaret: « Unum ac singulum creavit, non utique solum sine humana societate deserendum, sed ut eo modo vehementius ei commendaretur ipsius societatis unitas vinculumque concordiae, si non tantum inter se naturae similitudine, verum etiam cognitionis affectu homines necterentur ⁴ ».

62. Quod si omnium gentium historiae violentias, direptiones, caedes, et assidua bella referunt, naturalem hominis conditionem esse bellum id minime ostendit. Etenim in primis, ut s. Thomas inquit, *non ex conditione, sed ex corruptione naturae* ⁵, seu ex libertatis abusu, et pravis habitibus homo se ceteris infensum exhibet. « Homo, subdit sanctus Doctor, est optimum animalium, si perficiatur in eo virtus, ad quam habet inclinationem naturalem. Sed si sit sine lege et iustitia, homo est pessimum omnium animalium, quia iniustitia tanto est severior, quanto plura habet arma, idest adiuventa ad male faciendum. Homini autem secundum suam naturam convenit prudentia, et virtus, quae de se sunt ordinatae ad bonum. Sed quando homo est malus, utitur eis, quasi quibusdam armis ad male faciendum; sicut per astutiam cogitat diversas fraudes, et per abstinentiam potens fit ad tolerandam famem et sitim, ut magis in malitia perseveret; et similiter de aliis. Et inde est, quod homo sine virtute, quantum ad corruptionem irascibilis, est maxime scelestus,

¹ ¹ ^a ² ^{ae}, q. XXVII, a. 3 c. — ² Cf p. 46-48.

³ ¹ ^a ² ^{ae}, q. XXVIII, a. 1 c. Quam propensionem et ipsi pueruli ostendunt, qui sibi occurrentes blande ad invicem accedunt, ludorum suorum alii participatione facta oblectantur, graviterque ferunt se ab aliorum consortio avelli.

⁴ *De Civ. Dei*, lib. XII, c. 21. — ⁵ *In lib. I Polit.*, lect. 1.

et sylvestris, utpote crudelis, et sine affectione ¹ ». Deinde, haec hominum depravatio bellum omnium contra omnes numquam potest inducere; tum quia non pauci homines virtuti excolendae sunt addicti; tum quia legis naturalis prima principia, inter quae illud adnumeratur, *Quod tibi non vis, alteri ne feceris*, huiusmodi sunt, ut ex cordibus hominum, etiam scelestorum, penitus deleri nequeant ².

63. Haec de Hobbesio. Rousseavius autem hominem in statu originario et primitivo describit velut animal imbecillius quidem, quam nonnulla alia, aliis vero minus agile, at perfectioribus, quam cetera animalia, organis instructum. Porro homines in hoc statu cibum capiebant sub quercu, potum ad primum aquae rivum, quietem nocturnam sub ipsa arbore, quae victum eis suppedabat. Observabant autem cetera, inter quae sparsi erant, animalia, eorumque imitabantur industriam, et sese elevabant ad instinctum bestiarum: unde maximum sibi robur corporis compararunt; et frequenti cum belluis, inter quas versabantur, dimicatione feroces evaserunt. Hoc modo vitam sine lingua, sine legibus, sine rationis usu, more belluarum, duxerunt, a quibus ex eo tantum distabant, quod libertate uti potuerint, et rationis compotes effici. Atque id post longa temporis intervalla evenit, cum, evoluta in hominibus perfectibilitate, artes inventae fuerunt, ratio exulta, et societas per *contractum sociale*, seu, per pactum, quod homines inter se inierunt, fuit instituta. Nihil autem boni genus humanum inde consecutum est: quinimo in statu illo sylvestri felix, et bonus erat homo; in societate autem constitutus cupiditatum, et malorum, quae miserrimam vitam humanam reddunt, fontem invenit ³.

¹ *Ibid.* Et ¹ ²^o, q. XCI, a. 6 c.: « Est hominis lex, quam sortitur ex ordinatione Divina, secundum propriam conditionem, ut secundum rationem operetur . . . Et unicuique . . . hoc contingit, quanto magis a ratione recesserit; ut sic quodammodo bestiis assimiletur, quae sensualitatis impetu feruntur, secundum illud Ps. XLVIII, *Homo, cum in honore esset, non intellexit: comparatus est iumentis insipientibus, et similis factus est illis* ».

² Vid. p. 183, part. I.

³ *Discours sur l'orig. et les fond. de l'inég. parmi les hommes*, t. II, Amstelod. 1772 Eadem fere doctrinam tradidit Genueus (*Log. ital.*,

64. Iam statum naturalem hominis in sylvestri et belluina vita absurdissime a genevensi philosopho constitui, hisce rationum momentis planum facimus.

¹ Ille censendus non est status hominis naturalis, qui naturae hominis adversatur. Atqui huiusmodi est status naturalis a Rousseauvio descriptus. Ergo. *Minor* hisce praecipuis rationibus demonstratur. Primo, « omnium humanorum operum principium . . . ratio est ¹ »; dum e contrario status ille sylvester hominem sensationibus tantum instructum ponit, et usu rationis, etiamsi nullum impedimentum existat, omnino destituit. Quod ex sententia Rousseauvii turpius absurdum est, qui libertatem, cuius exercitium ab intelligentiae usu profecto pendet, homini in illo statu largitur: Secundo, cum in eo statu homo Dei cognitione destitueretur, ad Deum, ad quem natura sua tanquam ad ultimum suum finem ordinatur, se dirigere non posset: Tertio, quia ita natura comparatus est homo, ut possit sese assidue perficere; quod adeo compertum est, ut ipse adversarius in hac *perfectibilitate* discrimen hominis a ceteris animalibus agnoscat. Ast haec perfectibilitas in statu illo sylvestri et solitario prorsus destruitur. Nam, ne omnia dicamus, ea profecto expostulat, ut mens sit proxime apta ad ratiocinandum, ac proinde ideis polleat universalibus, ex quibus omne ratiocinium proficiscitur; dum e contrario mens in illo statu, fatente Rousseauvio, aut nullo modo, aut difficillime, et non nisi post multa saecula, et datis tantummodo quibusdam circumstantiis, iisque fortuitis, quae idcirco potuissent numquam contingere, ideas universales et abstractas sibi comparare valuisset.

² In refutando illo paradoxo, quo Rousseavius sylvestris hominis statum non modo non miserum, sed felicem vocat, atque societatem fontem omnium malorum, non immoranur. Etenim qua fronte asserere quis possit hominem, etsi ad brutorum conditionem deiectum, eorum magisterio indigentem,

lib. I, c. V, p. 34 sqq. Napoli 1836), cui adhaeret Carolus Bozzetti, *De l'union de la philosophie avec la morale*, Essai IV, c. 5, p. 320-322, ed. 2^e, Paris 1830.

¹ ¹ ²^o, q. LVIII, a. 2 c.

ut quo alimento vita conservanda sit, agnoscat, cognitione Dei destitutum, tamen miserum non esse, sed felicem, aegre intelligitur. Forsan quia haec omnia, quippe ignota, sylvestris hominis tranquillitatem non turbant, nec ullam molestiam ei creant: at etiam amentes miseriam non sentiunt suam; et tamen infelices merito reputantur; siquidem carentia omnis boni proprii hominis magnum malum, et magna miseria est. Societatem omnium malorum fontem Rousseauvius appellat, maxime quia hominem libertate expoliat. Ast libertate omni fraeno soluta multo optabilior quidem est moderata subiectio, cuiusmodi viget in civili, recteque instituto regimine, quandoquidem dominium, cui homines subiciuntur, non tam adimit libertatem, quam ad rectum libertatis usum adstringit; siquidem « ad proprium bonum eius, qui dirigitur, vel ad bonum commune » ordinatur ⁴.

3° Si omnes, qui hominem e statu sylvestri ad civilem pervenisse fabulantur, inania et absurda proferunt. Sane evenire id non potuisset propter ratiocinationis exercitium, quod in sylvestri et solivaga vita homini denegatur. Accedit, quod non nisi sermonis auxilio ad socialem vitam homines devenire debuissent: quapropter monstruosum concedendum foret absurdum, hominem sylvestrem, ideis universalibus carentem, ratiocinationis exercitium adeo perfectum assecutum esse, ut valde egregium opus, nempe sermonis inventionem, conficere potuisset. Neque ex fortuito casu progressum illum explicare possunt, ne dicant fieri posse, ut etiam animantia bruta ad statum civilem perveniant. Neque vel a quorundam populorum exemplo, qui dum rudes, ferique erant, humanos mores induerunt; vel puerorum, qui ex sensitiva cognitione ad rationalem, cum adolescent, perveniunt, aliquid possunt inferre. Nam quoad primum exemplum, « hoc non est contrarium ei, quod dictum est, quod homo sit naturaliter civilis, quia et alia naturalia aliquando deficiunt propter fortunam, puta, cum alicui amputatur manus, vel cum privatur oculo ² »; deinde illi populi non quidem omnis cognitionis, praeterquam sentientis, expertes erant, sed quaedam intelligentiae, et cuiusdam societatis generis indicia prae-

¹ I, q. XCVI, a. 4 c. — ² In lib. I Polit., lect. I.

seferant: insuper illorum populorum conditio non erat naturalis, sed potius defectio a naturali statu: denique non ex seipsis, sed tantum ope iam cultorum hominum conditionem suam immutarunt ¹. Quoad alterum, recte adnotavit Giobertius, illud quod de individuo homine dicitur, qui in societate iam constituta nascitur, universae speciei humanae aptari non posse; siquidem haec, si in imbecilli statu pueritiae, absque exteriori auxilio, esset creata, suis indigentis supplere non valuisset, atque, tamquam recens natus in solitudine derelictus, emortua foret ².

65. Denique, ne plura dicamus, sylvestris conditio homini naturalis mendacii redarguitur tum a vetustissima historia a Moïse descripta ³, quae, etiamsi tamquam divinitus inspirata non agnoscat, talem praesertim auctoritatem, ut omnem prorsus mereatur fidem ⁴; tum ab historiae profanae valde exploratis documentis ⁵; tum a cunctis vetustis traditionibus, quae, ut ipse Cousinus testatur ⁶, in eo mirifice consentiunt, quod perfecta fuit generis humani primaeva conditio. Quocirca hypothesim illam a genevensi philosopho confictam, etsi non desint, qui hodie complectuntur, ut Augustus Comte ⁷, tamen ipsi nuperi antesignani Rationalistarum Fichteus, Schellingius, Heghelius, et cum his Herderus omnino reiiciunt, et fatentur philosophiam, nisi confugerit ad *Genesis*, quae veram rerum originem narrat, numquam ad solutiones quaestionum perventuram ⁸.

ART. III. Quomodo societatis civilis origo naturalis sit dicenda, definitur

66. Tertium, quod circa originem civilis societatis propo-

¹ Vid. *Annales de littérature, et d'arts*, t. X, p. 286-287; De Feller, *Catechismo filosofico* (trad.), lib. 2, c. 1, n. 152-156, p. 149-155, ed. cit.

² *Introd. allo studio della filosofia*, t. III, c. 7, p. 260, Brusselae 1844. — ³ *Gen.*, II, 7, 8, 19.

⁴ Cf. Cellerier, *De l'autorité des livres de Moïse*.

⁵ Cf. Barthelemy, *Voyage du jeune Anacharsis en Grèce*, Paris 1799; Maltebrun, *Précis de géographie universelle*, liv. CXVII, t. VI, p. 133; Depping, *Descrizione topografica della Grecia*, t. I, p. 150.

⁶ *Introd. à l'histoire de la phil.*, leç. VII, p. 194, Bruxelles 1836.

⁷ Cf. quae adversus eum disseruimus in *Ephem. La Scienza e la Fede*, vol. IX, p. 81 sqq., Napoli 1845.

⁸ De his vid. Ubahgs, *Log.* pars altera, c. I, § 4, p. 173.

suimus, superest explicandum, scilicet quomodo societatis civilis origo dicenda sit naturalis.

Qua in re praestat audire s. Thomam: In primis ipse ostendit naturalem esse societatem domesticam, nempe 1° inter virum et foeminam; siquidem omni animali « inest naturalis appetitus, ut post se derelinquat alterum tale, quale ipsum est, ut sic per generationem conservetur in specie, quod idem numero conservari non potest »; 2° inter dominum et servum, quia « natura non tantum intendit generationem, sed etiam quod generata salventur » ac proinde intendit societatem inter dominum, « qui suo intellectu potest praevidere ea, quae congruunt saluti, puta cavendo proficua et repellendo nociva », et servum, « qui potest per fortitudinem corporis implere opere, quod sapiens mente praeviderit »; 3° societatem inter patrem et filium, « quae ex prima causatur ». Deinde probat naturalem esse societatem inter eiusdem vici homines. Etenim « nihil est magis naturale, quam propagatio multorum ex uno in animalibus: Et hoc facit vicinia domorum. Hos enim, qui habent domos vicinas, quidam vocant collactaneos puerosque, idest filios et puerorum pueros, idest nepotes; ut intelligamus, quod homini vicinia domorum ex hoc primo processit, quod filii et nepotes multiplicati instituerunt diversas domos iuxta se habitantes. Unde, cum multiplicatio prolis sit naturalis, sequitur, quod communitas vici sit naturalis ». Denique ex his infert naturalem esse societatem civilem, « quae ex pluribus vicis constituitur »; tum quia « civitas generatur ex praemissis communitatibus quae sunt naturales »; tum quia est finis illarum, siquidem ad bene vivendum ipsae tendunt, id quod, ut iam diximus⁴, non nisi in civili societate obtineri potest: « Finis rerum naturalium est natura ipsarum: sed civitas est finis praedictarum communitatum, de quibus ostensum est, quod sunt naturales; ergo et civitas est naturalis² ».

67. Ex his satis colligitur 1° originem societatis civilis esse naturalem, quia a natura dicitur, seu quia homines naturali rationis dictamine ad id inclinant, quod perfectum est, ac

¹ P. 116-117. — ² In lib. I Polit., lect. I.

proinde ad societatem civilem, ex qua repelluntur incommoda, et comparantur comoda vitae; 2° Factum primigenium, per quod haec naturalis propensio ad actum constituendi societatem civilem pervenit, fuisse familiarum propagationem. Quae tamen non impediunt, quominus hominum naturae voci obtemperantium consensus accesserit, praesertim ut sub determinata forma societas civilis constitueretur⁴.

ART. IV. De fine, ad quem societas civilis ordinatur

68. Finem, ad quem quaelibet societas destinatur, esse bonum commune sociorum ex ipsa societatis notione intelligitur². Et quoniam societas civilis est velut totum, quod ex variis hominum aggregationibus, tamquam partibus, efficitur, bonum, quod ipsa, velut finem, assequi intendit, huiusmodi sit oportet, ut peculiares illarum fines adiumentum exinde accipiant, simulque ipsi subiiciantur: « Perfecta communitas civitas est, ut dicitur in 1 Politic. In quolibet autem genere id, quod maxime dicitur, est principium aliorum; et alia dicuntur secundum ordinem ad ipsum³ »; quare « bonum unius domus ordinatur ad bonum unius civitatis⁴ ». Iam, quodnam sit hoc bonum, in praesenti articulo est nobis explicandum.

69. Prop. Societas civilis immediate ad bonum commune exterius, quod cum interiori bono sociorum coniungitur: mediale ad ipsum ullimum eorum finem tendit⁵.

Prob. 1° pars. Finis, ad quem societas ex sui natura destinatur, nequit profecto esse bonum, ad quod assequendum ipsa suis viribus impar est; sed oportet, ut sit bonum, quod eius activitati et efficaciae respondeat; nam oportet, ut « ea, quae sunt ad finem, sint proportionata ad finem inducendum⁶ ». Atqui activitas societatis civilis non nisi circa ea, quae ad exteriorem ordinem pertinent, potest versari, quia non

¹ Consensus iste in iis, qui in societate iam constituta enascuntur, sufficit, ut sit praesumptus. — ² Cf p. 86.

³ 1^a 2^{ae}, q. XC, a. 2 c. — ⁴ Ibid., a. 3 ad 3.

⁵ Vid. Taparelli, Op. cit., t. I, Part. 2, Dissert. 2, c. 1, § 721 sqq, p. 341 sqq, ed. cit.

⁶ In lib. IV Sent., Dist. XLIX, q. I, a. 1, sol. 3 ad 3.